

Pintér Tamás

A hivatalban maradás kényszere

*„Nyugdíj” és időskori hivatalviselés a baranyai tisztikar példáján keresztül, 1790–1850**

A tanulmány célja az 1790–1850 közötti baranyai politikai elit karrierlezárási mintázatainak és időskori hivatalviselésének átfogó bemutatása egyéni életpályákon keresztül. Elemzi a baranyai birtokhelyzetet és a korszak időskorra vonatkozó társadalmi elképzeléseit, valamint feltárja, hogy a birtokhiány és az alacsony fizetések milyen kényszereket és szerkezeti hatásokat eredményeztek a tisztikarban. Külön figyelmet kap a Baranyavármegyei Nyugdíjintézet alapítása és az első nyugdíjban részesült hivatalnokok esetei. A kutatás kizárólag a Baranya vármegyei tisztikarra koncentrál, s eltekint a főispáni pozíció vizsgálatától, mivel a poszt betöltése kapcsán nem állt fenn olyan fokú gazdasági kényszer, mint a tisztikar hivatalai esetében.¹

A BARANYAI NEMESSÉG GAZDASÁGI HELYZETE

A török kiűzését követően Baranya vármegye késő középkori hagyományos berendezkedése, társadalma és birtokhelyzete is jelentős változásokon ment keresztül. A baranyai nemesség birtokviszonyait a 18. század első negyedében Ruzsás Lajos nyomán Ódor Imre foglalta össze. Az 1724-ben feljegyzett 288 baranyai helységből 174 a világi nagybirtokosok és uradalmaik fennhatósága alatt állt, mellettük az egyházi birtokok további 99 települést bírtak. Ezek együttesen a baranyai falvak több mint 94%-át jelentették.² Bár a „nagy adományozások” korszaka Baranyában 1724-re befejeződött, a következő évtizedekben gyors és nagymértékű fluktuáció volt megfigyelhető a tulajdonosokat tekintve, melyek a birtoktestek további koncentrációját hozták magukkal. A nagybirtok abszolút dominanciája a következő évszázadban is meghatározó maradt, 1848-ig csak kisebb léptékű változások történtek. Fónagy Zoltán adatgyűjtése alapján az úrbérendezés idején (1767–1774) az egyházi és világi nagybirtok Baranya vármegye

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-3-II kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ Nagy Imre Gábor szavaival élve, az 1790–1848 közötti baranyai főispánok „jelentős országos tisztségeik birtokában mintegy mellékesen, inkább rangként és címként viselték Baranya vármegye főispánja tisztségét”. Nagy 2007: 86.

² Ódor 1986: 134.

területének megközelítőleg 87%-át,³ H. Pálffy Ilona szerint az 1780-as évekre 89%-át adta ki.⁴ Ugyanez az arány Ódor Imre szerint a szabadságharc idejére 85%-ra mérséklődött.⁵ A kis- és középbirtokos nemesség tehát a rendiség utolsó évszázadában a vármegye területének maximum 15%-a felett diszponált.

A baranyai nemesség létszámáról szólva gyakran idézik az Illéssy János által összeállított, az 1754/55. évi országos nemesi lajstrom eredményeit közlő adat-sort. Ez alapján Baranyában 74 birtokos és 97 armalista, vagyis összesen 171 nemes összeírására került sor,⁶ azaz a vármegyei nemesség csaknem fele, 44%-a volt birtokosnak tekinthető. Az adatokkal kapcsolatban már Ódor Imre is fogalmazott meg kritikát, főképpen szabadszentkirályi kurialisták birtokosként való feltüntetése okán.⁷ A birtokos és birtoktalan nemesség közötti aránykülönbség ez alapján még az Illéssy által regisztrált adatoknál is nagyobb mértékű lehetett: a szabadszentkirályi kurialistákat a nem birtokosokhoz sorolva a vármegyei nemesség több mint kétharmada, 68%-a volt birtoktalanak tekinthető. A jómódú köznemesi birtokosság (*bene possessionatus*), amely hagyományosan a vármegyék vezető rétegének tekinthető,⁸ Baranyában alacsony számban volt jelen. Ha elfogadjuk Kaposi Zoltán javaslatát, aki a kategóriahatárt 3000 hold feletti birtokban jelölte ki,⁹ akkor Baranyában mindössze hét családot azonosíthatunk jómódú köznemesként.¹⁰

A birtok- és vagyontalan nemesek számára a vármegyékben csak korlátozott lehetőségek álltak rendelkezésükre ahhoz, hogy megőrizzék társadalmi státuszukat és önbecsülésüket, egyben biztosítsák családjuk megélhetését. A hadsereg és az egyházi pálya mellett a tisztviselői munka, az uradalmi szolgálatok vagy a vármegyei közszolgálat nyújtottak lehetőséget presztízsük megtartására, anyagi helyzetük javítására. A vármegye tisztikara mellett az uradalmak jószágkormányzói, tisztartói, számtartói és ispáni pozíciói kínáltak érvényesüli lehetőséget. Baranyában a II. József rendelkezései alapján összeállított provinciális tábla főkönyve nyolc darab nagyobb testű, magánkézen lévő, és további négy egyházi kezelés

³ Fónagy 2013.

⁴ H. Pálffy 1933: 980. H. Pálffy és Fónagy számításai közötti eltéréseket az okozza, hogy a vármegye egész területét illetően H. Pálffy 599 592 katasztrális holddal, míg Fónagy 280 732 holddal számolt.

⁵ Ódor 1986: 134.

⁶ Illéssy (össz.) 1902: 148.

⁷ Ódor rámutatott, hogy az 58 családból álló szabadszentkirályi kollektív nemesi közösséget egységként, mint egyetlen közös birtokos tüntették fel. Ódor 1986: 135.

⁸ A kérdésről a teljesség igénye nélkül részletesebben: Szijártó 2005: 368–379; Szilágyi 2016; Kovács 2024.

⁹ Kaposi 2019: 18.

¹⁰ H. Pálffy adatai szerint az 5 000 holdnál nagyobb birtokosok a következők voltak 1785-ben: a Petrovszky, a Jeszenszky, a Perczel, a Sauska és Bésán családok, valamint Melczer Ignác és Czindery Rókus. H. Pálffy 1933: 985. Történt már kísérlet a kategóriahatár 500 holdra helyezésére is, ebben az esetben a családok száma többszörösére nőhet: Glósz 2014: 81–100. Mindezek ellenére a baranyai közbirtokosok létszámukat tekintve még a szomszédos Somogy vagy Tolna vármegyékhez is nehezen hasonlítható. Ezt szemlélteti Fónagy Zoltán térképe, Fónagy 2013: 1552–1553.

alatt álló uradalomról tudósított,¹¹ míg 1844-re Borsy Judit már 14 olyan uradalmat azonosított Baranyában, amelyek legalább öt községet foglaltak magukba.¹²

A baranyai nemesség hivatalvállalási hajlandóságát szemlélteti az 1809-ben összeállított nemesi összeírás, mely alapján a helyi nemesség 18%-a földművesként, 6%-a katonaként, 40%-a pedig megyei vagy uradalmi alkalmazottként tartotta fenn magát. Mindössze 17%-uk élt birtokai jövedelmeiből.¹³

A hivatalviselés ugyanakkor könnyen kényszerré válhatott, mivel a rendszeres jövedelem, vagyis az anyagi stabilitás elvesztése valódi rémként lebeghetett a tisztviselők előtt. Nem meglepő tehát, hogy a legtöbben igyekeztek minél hosszabb ideig – sok esetben életük végéig – megtartani a pozícióikat. Bár az állami szolgálat esetén a nyugdíjra jogosultak köre az évtizedek során jelentősen kibővült,¹⁴ szigorúbb előírásoknak kellett megfelelniük, mint az uradalmakban, ahol a nyugdíj az uradalom földesurának kegyétől függött. Az állami és uradalmi szolgálattal szemben a vármegyék 1848 előtt nem biztosítottak nyugdíjat, a vármegyei tisztségviseléssel eltöltött éveket csupán előzményként vették figyelembe az állami nyugdíj megállapításánál, amennyiben az érintett hivatalnok később állami pozícióban folytatta pályafutását. A megyei nyugdíjazás bevezetésére csak a szabadságharcot követően adódott lehetőség, amikor a „Karak és Rendek által választott tisztviselőket a cs. kir. Kormány kinevezése útján hivataloskodó tisztviselők váltották föl”.¹⁵

IDŐSKORI VÁRMEGYEI HIVATALVISELÉS 1848 ELŐTT

Viszonylag hosszú ideig tartotta magát az az elképzelés, miszerint a vármegyei hivatalviselés *nobile officium*, egyfajta nemes hivatás fizetés nélkül: az adómentes helyi nemesség ezáltal vette ki részét a rá eső közterhekből. Ezt a nézetet a szakirodalom mára jelentősen árnyalta:¹⁶ tudjuk, hogy az újkori vármegyei tisztviselők rendszeres fizetést kaptak, és gyakorlatilag kötelezve voltak a hivatal elfogadására.¹⁷ Ezzel együtt is találkozhatunk olyan esetekkel, amikor valóban „becsületből” szolgáltak. Deák Ferenc tiszteletbeli hivatalai mellett saját birtokainak jövedelmeiből tartotta

¹¹ H. Pálffy 1933: 978.

¹² Borsy 2005: 89–91.

¹³ Közli: Ódor 1986: 159.

¹⁴ Először a királyi alkalmazottak, majd a kamarák alkalmazottai, később a Kancellária és a Helytartótanács tisztviselői váltak jogosulttá „pensiok” elnyerésére. Az állami nyugdíjrendszer történetét 1790-ig lásd: Fallenbüchl 2003.

¹⁵ MNL BaML IV.434.b. 14. A Baranya vármegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái nyugdíjintézete segély- alapítványának alapítólevele.

¹⁶ A teljesség igénye nélkül: Ember 1946: 530. Az újabb kori irodalom kapcsán: Szita 1974: 347; Molnár 2000: 38.

¹⁷ Példát ad erre az 1559: LIV. tc. „a közhivatalnokokat és tisztségeket elvállalni vonakodókat a decretumban előirt büntetéssel sújtsák”. A törvény tovább élését szemlélteti, hogy még 1830-ban is napirenden voltak olyan javaslatok, amelyek módosítani szerették volna. Dombóvári 2011: 280.

fenn magát,¹⁸ de említhetjük Oszterhueber Józsefet is, aki „szenvedéllyel viselt minden hivatalt, mellyel fizetés nem járt”.¹⁹ Hasonlóra ugyanakkor viszonylag kevés példát találunk Baranyában, ahol – a baranyai nemesség saját megfogalmazása alapján – rendszerint „amugy is csekély fizetéssel ellátott ’s leginkább birtoktalankból álló tisztviselői kar” szolgált.²⁰ A birtokok hiánya, illetve a tisztikarból nyert „csekély” fizetés tehát egyfajta szükséghelyzetet teremtett egy vármegyei birtoktalan nemes számára, hogy minél hosszabb ideig, gyakran időskorig őrizze meg hivatalát, ezzel biztosítva saját és családja megélhetését.

Az időskori hivatalviselés mint kényszer kérdésének vizsgálatához több szempont is rendelkezésre áll, hiszen idősebb korú tisztviselők gyakran a hivatalt viselve hunytak el, időskoruk miatt váltották le őket (visszaélés miatt vagy tisztújításkor), de olykor előfordult, hogy önként lemondtak. Közülük elsősorban azokat a hivatalnokokat vizsgáltuk, akik saját állításuk szerint a korszak szóhasználatával élve „aggott” vagy „elaggott” korukra való tekintettel, önként távoztak a lokális elit kötelékeiből, hogy közelebb kerülhessünk a vizsgált korszak idős-fogalmának megértéséhez megértéséhez.

1790–1850 között a baranyai hivatalviselők közül összesen 88-an mondtak le hivatalukról, de mindössze hét alkalommal hivatkoztak idős korukra. Az egyéni esetek vizsgálata rávilágít arra is, hogy a korszakban rendkívül „rugalmasan” kezelték az időskor meghatározását. Mihalovich József első alispán 70 évesen önként vonult vissza hivatalából,²¹ viszont Bésán János főszolgabíró is idős korára hivatkozva távozott a szolgálatból 44 éves korában.²² Jeszenszky Emánuel 49 éves főadószedő agg korát emlegette, amikor távozott a hivatalából, bár lemondása után négy évvel még megpróbálkozott az első alispáni pozíció elnyerésével.²³

Ugyancsak idős korára hivatkozva jelentette be visszavonulását Sauska Keresztély első alispán, valamint Nunkovics Ignác táblabíró is. Mindketten 59 évesek voltak, ám döntéseikben feltételezhetően egyéb tényezők is közrejátszottak. Sauska a korabeli sajtó tudósítása szerint „ritka erényekkel bíró férfiú” volt, aki az 1842. szeptember 14-i tisztújításon jelentette be, hogy nem kívánja megerősíteni hivatalát és egyéb pozícióra sem kandidál.²⁴ Döntésében minden bizonnyal közrejátszott egy családon belüli konfliktus.²⁵ Nunkovics Ignác 1848-ban bejelentett

¹⁸ Molnár 1995: 7–8.

¹⁹ Molnár 2003: 62.

²⁰ MNL BaML IV.1.a. 844b/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 1.

²¹ Mihalovich esetében meg kell jegyeznünk, hogy már 1790 óta próbálkozott az első alispáni hivatal elnyerésével, ez azonban csak 51 évesen, 1813-ban sikerült neki. Ettől kezdve a soron következő tisztújításig maradt hivatalában, ami – leginkább a főispán akarata szerint – 19 évvel később következett be.

²² MNL BaML IV.1.a. 112/1810. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1809. október 31.

²³ MNL BaML IV.1.a. 946/1803. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1803. június 13.

²⁴ MNL BaML IV.1.a. 3780/1842. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1842. szeptember 14; *Jelenkor*, 1842. szeptember 21. (11.) 76. 552.

²⁵ A nézeteltérések bátyja és sógoránéje között kezdődtek, és közrejátszottak a család későbbiekben bemutatandó csődperében is.

visszavonulásában²⁶ pedig inkább a forradalmi események, mintsem idős kora lehetett mérvadó.

A felsorolt esetek között volt ugyanakkor egy közös pont: a tisztviselők birtokhelyzete. Valamennyien Baranya vármegye csekély létszámú birtokos nemese közé tartoztak, s ebből kifolyólag megélhetésük nem kizárólag a hivatalviselésen alapult. Számukra a hivatal elhagyása közel sem lehetett olyan drasztikus lépés, mint birtoktalan hivatalviselő társaiknak. A birtoktalan nemesek túlnyomó részénél a tisztségviselésben a presztízszempontok mellett komoly szerepet játszott a megélhetés: egyes családok számára olykor évtizedeken át tartó hagyomány volt a hivatalviselés, mint a jövedelem- és/vagy birtokszerzés megkerülhetetlen eszköze.

A vármegyei hivatalviselés a kiemelkedés lehetőségét nyújtotta alsó-szattai Petheő Imrének (1746–1814), aki uradalmi ügyészként működött 1773 előtt, majd a tisztikarba való belépése során először alügyészként, 1776-tól pedig aljegyzőként tevékenykedett. Karrierjében a II. József-féle igazgatási rendszer hozott változást: 1785-től főjegyző, a közigazgatási reformot követően pedig a Tolna-baranyai albíróság elnökévé lépett elő.²⁷ 1790-től ismét főjegyző, 1799-től először szurrugált, 1803-tól a vármegye megválasztott másodalispánja lett.²⁸ Bár az 1810-ben felvett nemesi katalógus továbbra is birtoktalan nemesként jellemezte,²⁹ anyagi lehetőségeinek növekedését mutatja, hogy 67 éves korában, az 1813. május 20-i tisztújítás megnyitása előtt már jelezte, hogy idős korára tekintettel nem kíván további hivatalt vállalni,³⁰ azaz eddigre már kellő mennyiségű tőkét halmozott fel ahhoz, hogy biztosítsa megélhetését.

Petheőhöz hasonló karriert futott be a szintén birtoktalan gyulai Gaál József³¹ (1777–1848), aki az 1810-es főjegyzői kinevezését követően 38 éven át viselte hivatalát.³² Az 1839. május 21-i tisztújítás előtt, 62 évesen döntött úgy, hogy idős korára hivatkozva lemond főjegyzői hivataláról.³³

Az önkéntes távozás mellett voltak olyan esetek is, amikor a hivatalnok akaratlan ellenére hagyta el állását, mert a tisztújításon alulmaradt ellenfelével szemben. Dezséri Országh Imre (1782–1857) 32 évnyi hivatalviselés után, 66 évesen került ki a tisztikarból, igaz, tiszteletbeli főszolgabíróként továbbra is volt lehetősége a közügyekbe való beleszólásra.³⁴

²⁶ Bár Nunkovicsot 1815-ben eltávolították a tisztikarból, táblabíróként, választmányok, valamint deputációk tagjaként 1848-ig a helyi közélet meghatározó egyénisége maradt. MNL BaML IV.101.a. 1136/1848. Bizottmányi jegyzőkönyv, 1848. május 26.

²⁷ MNL BaML IV.1.a. 205/1785. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1785. március 3, Angyal 1913: 71.

²⁸ MNL-BaVL IV.1.a. 920/1799., 507/1802. és 946/1803. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1799. május 31., 1802. április 6., 1803. június 13.

²⁹ Ódor 1986: 157.

³⁰ MNL BaML IV.1.a. 1017/1813. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1813. május 20.

³¹ 1802-től másodaljegyző, egy évvel később már első aljegyzővé nevezték ki. MNL BaML IV.1.a. 507/1802. és 946/1803. (Közgyűlési jegyzőkönyv, 1802. április 6. és 1803. június 13.)

³² MNL BaML IV.1.a. 2146.1/2/1810. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1810. szeptember 12.

³³ MNL BaML IV.1.a. 1750/1839. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1839. május 21.

³⁴ MNL BaML IV.1.a. 3780/1842. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1842. szeptember 14.

Az időskorig tartó hivatalviselés klasszikus példája volt Nagy Imre (1756–1848). Birtoktalan nemes lévén³⁵ a családja megélhetése betöltött hivatalaitól függött. Ez már apja, Nagy János életében is így volt, aki 72 éves koráig, az 1773-ban tartott tisztújításig volt szolgabíró s a vármegyei közélet aktív résztvevője,³⁶ ekkor idős korára hivatkozva már nem vállalt hivatalt. Alig két hónappal a távozása után el is hunyt.³⁷ Nagy Imre már 1780 előtt kancellistaként tűnt fel Baranyában, majd a rövid esküdti karrier után, az 1790. április 7-i tisztújításon a pécsi járás alszolgabírójává választották, április 9-én pedig áthelyezték a siklói járásba.³⁸ Hivatali emelkedése meg is állt ezen a szinten: a soron következő tisztújításokon sikertelenül próbálkozott főszolgabírói hivatalok elnyerésével. Megőrizte viszont siklói alszolgabírói hivatalát, amit végül az 1839. május 21-i tisztújításon veszített el, 83 évesen. Noha ezután is kísérletet tett a főbírói hivatal elnyerésére, a vármegyei rendek nem szavaztak neki bizalmat.³⁹ A hivatalviselés évtizedei alatt megerősödött vagyoni helyzetét jelezte, hogy 1844-ben 3600 pengőforintot tudott kölcsönadni nagyatádi Czindery Lászlónak.⁴⁰

Raisz (I.) Dániel (1781–1859) szintén az időskorig tartó hivatalviselők közé tartozott. Ambiciózus ifjúként karrierje 1808-ban alügyészi kinevezésével indult,⁴¹ majd a tisztikar ranglétráját megmászva előbb főügyész, alszolgabíró, majd főszolgabíró lett.⁴² A birtoktalan nemes tekintélye 1847-re olyan mértékben megnőtt, hogy a követséggel megbízott alispán helyett ideiglenesen átvette annak teendőit is.⁴³ Az 1848. január 18-i tisztújításon már a másodalispáni hivatalt kívánta elnyerni, a főszolgabíróságról pedig önként lemondott.⁴⁴ Bár próbálkozását nem koronázta siker, a császári csapatok által elfoglalt Baranyában a pécsi polgári törvényszék elnökének nevezték ki.⁴⁵ Tudjuk, hogy az átszervezések idején ismét

³⁵ Ódor 1986: 157.

³⁶ 1738-tól vármegyei esküdt, 1742-től főszolgabíró, majd 1750–1761 között a vármegye főadószedője volt. Ekkor ideiglenesen hivatal nélkül maradt. Alig egy év múlva visszatért a tisztikarba, 1762-től ismét főszolgabíró lett. MNL BaML IV.1.a. 31/1738., 206/1742., 213/1750., 68/1761., 97/1762. és 52/1773. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1738. január 17., 1742. október 29., 1750. július 18., 1761. április 29., 1762. május 10. és 1773. január 4.

³⁷ MNL OL W 202-A4841-0069. Anyakönyvek, Pécsi egyházmegye, Sásd, római katolikus, vegyes, 1750–1826.

³⁸ MNL BaML IV.1.a. 167/1790. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1790. április 6.

³⁹ MNL BaML IV.1.a. 1751/1839. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1839. május 21.

⁴⁰ Czindery László (1792–1860) somogyi birtokos, a kölcsön idejében Vas vármegye főispáni helyettese, 1845 és 1848 között Somogy megye főispánja. A Nagy Imre által adott kölcsön jelentősége az összegben rejlik: Czindery gyakran vett fel kölcsönöket baranyai hivatalnokokról, ám 2000 forint feletti összegeket jellemzően csak a birtokkal is rendelkező tisztviselők tudtak nyújtani számára. MNL BaML IV.1.q. 14. Betáblázások mutatója, 1845–1850.

⁴¹ MNL BaML IV.1. a. 1343 és 1499/1808. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1808. október 24., 1808. december 20.

⁴² MNL BaML IV.1.a. 1695/1828., 1002/1832. és 275/1841. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1828. szeptember 15., 1832. május 7–9., 1841. április 20.

⁴³ MNL BaML IV.1.a. 4057/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. november 4.

⁴⁴ MNL BaML IV.101.a. Bizottmányi jegyzőkönyv, 1848. január 18.

⁴⁵ MNL BaML IV.103. 28. Majláth királyi biztos levele Cseh Eduárd és Raisz Dániel uraknak. 1849. május 6.

hivatal nélkül maradt, ám 1854-ben már a Siklósi Táblabíróság elnöke volt,⁴⁶ és karrierje a neoabszolutizmus évei alatt is folytatódott. 1858-ig, 77 éves koráig látta el a siklósi bíróság elnöki tisztét.⁴⁷ Alig egy évvel később hunyt el.

Az általunk feltárt források között az egyik első baranyai „nyugdíjkérvény” a szabadszentkirályi kollektív nemesi közösségből származó, kurialista Kata Ferencé. Kata Ferenc karrierjét a hadseregben kezdte, viszonylag fiatalon részt vett a napóleoni háborúknban.⁴⁸ Valószínűleg 1820 körül kapott obsitot,⁴⁹ ekkor (megközelítőleg 36 évesen)⁵⁰ hazatért, és a vármegyei tisztikar kötelékébe lépett. 1823-tól⁵¹ a vármegye esküdte lett, mígnem sorozatos visszaélései miatt a nemesi közgyűlés 1841-ben felfüggesztette hivatalából,⁵² ezzel pedig az 57 éves hivatalnok elveszítette megélhetését. Anyagi helyzetét mutatja, hogy amikor a következő években több pervesztés is sújtotta, minden esetben fizetéseképtelenné nyilvánították.⁵³ Adósságai mérséklése s megélhetése biztosítása miatt alig két évvel a hivatalból való eltávolítása után a vármegyei közgyűléshez folyamodott, hogy ameddig a legfelsőbb helyen megigényelt katonai „nyug-pénzt” el nem nyeri, a vármegye vagy helyezze vissza korábban viselt hivatalába, vagy legalább „kegyelembeli segedelem” címén utaljon ki számára pénzt. A vármegye válasza szerint „nyugpénz vagy segedelem díj megadására a megyei hatóság” nem volt jogosult, míg a hivatalba való visszahelyezéséről Kata „sorozatos sértései és rágalmai” után hallani sem akart.⁵⁴ Ezután Kata a bécsi udvarhoz fordult kérelmével,⁵⁵ s a későbbiekben már nyugalmazott hadnagyként találkozhatunk nevével.⁵⁶ Kata Ferenc katonai nyugdíja rövid ideig tartott, a szabadságharc bukása új lehetőséget hozott számára. Már 1849 elején jelezte, hogy a császári rendszer számíthat szolgálatára,⁵⁷ 1849 szeptemberében pedig már napidíjas írnokként dolgozott a vármegyénél.⁵⁸ Az ekkor 65 éves Kata Ferenc egy évig bírta az egyébként jórészt ifjakat alkalmazó kancelláriai munkát, amikor egy másik hivatalra való kinevezését

⁴⁶ Pap 2001: 374.

⁴⁷ *Nemzeti Kalendárium* 1858. (44)

⁴⁸ MNL BaML IV.152.b. 865/1851. Kata Ferenc folyamodása August Antalhoz, 1851. február 6.

⁴⁹ ÖStA HHStA KA StR 14-1845. 2627. Kata Ferenc Baranya megyei esküdt részére adott Arany Polgári Érdemérem kitüntetés visszatartása, 1845. június 7.

⁵⁰ Szabadszentkirályon, 1784. október 10-én keresztelték. MNL OL W 202-A4850-0631. Anyakönyvek, Pécsi egyházmegye, Szabadszentkirály, római katolikus, vegyes, 1770–1798.

⁵¹ MNL BaML IV.1.a. 2119/1823. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1823. augusztus 28.

⁵² MNL BaML IV.1.a. 2173/1841. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1841. június 23.

⁵³ 1842-ben Horváth József főszolgabíró becsületsértési pert indított Kata Ferenc ellen, azt állítva, hogy „meggyaláztatva lett” Kata által. Miután Katát 1842-ben fizetéseképtelenné nyilvánították, Horváth a következő évben is perre ment a volt esküdt ellen. MNL BaML IV.1.a. 3827/1842. és 4511/1843. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1842. szeptember 20., 1843. november 20.

⁵⁴ MNL BaML IV.1.a. 1466/1843. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1842. szeptember 14.

⁵⁵ Pajkossy 1998: 177.

⁵⁶ MNL BaML IV.101.a. 1915/1848. Bizottmányi jegyzőkönyv, 1848. szeptember 10.

⁵⁷ MNL BaML IV.103. 45. Majláth királyi biztos levele Balaskó Imre főbíró úrnak. 1849. május 13.

⁵⁸ MNL BaML IV.6.d. 76. kötet 1848/49 kiadások, 42. Adószedői számadások.

kérte, nehogy „éltesbb korára szemeit végképp elrontsa”.⁵⁹ Kérése meghallgatásra talált, 1850. október 2-án földbecsülési ügyvivőnek nevezték ki,⁶⁰ ám az új megbízás sem „nyerte el tetszését”. Kinevezése után alig egy héttel, október 8-án Kata „azon meggyőződésre jutott, hogy a terhes ügyvezetői munkát agg kora miatt czélszerűen nem tellyesítheti”, így erről is lemondott.⁶¹ Bár karrierje ezzel véget ért, 1853-ban újabb kérelmet adott be, s az 1850 októberében betöltött mindössze nyolc munkanapja után 45 forintnyi lakbért, illetve egy hónapnyi (!) 35 forintos munkabére kifizetését kérte.⁶² A vármegye mindkettőt megtagadta tőle.

Az eltávolítások és lemondások mellett természetesen nagy számban találhatunk olyan vármegyei hivatalviselő nemeseket, akik idősebb korukban bekövetkezett halálukig szolgálatban maradtak. Ilyen típusú működésre ad példát a kurialista,⁶³ ám hivatalviselő felmenőkkel rendelkező brunóczi Balogh József (1747–1828) élete, aki közel 40 éven keresztül töltötte be a baranyavári járás egyik esküdti hivatalát az 1790. április 7-i tisztújítástól⁶⁴ 1828. október 30-án, 81 éves korában bekövetkezett haláláig.⁶⁵ Végrendekezése meglehetősen szerény javakról szól,⁶⁶ így feltételezhetjük, hogy a közel negyvenévi hivatalviselése a napi megélhetést biztosította számára.

EGY LEHETSÉGES MEGOLDÁS? A „BARANYAVÁRMEGYEI VOLT TISZTVISELŐK, EZEK ÖZVEGYEI ÉS ÁRVÁI NYUGDÍJINTÉZETE”

A többnyire időskorig, nem egyszer halálig tartó hivatalviselés elsődleges motivációja a rendszeres jövedelem biztosítása volt. A helyzet felismerését mutatta, hogy a megyei közgyűlés az 1840-es években határozatot hozott a „Baranyavármegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái Nyugdíjintézete” megalapításáról. Az alapítás pontos dátumával kapcsolatban ellentmondásos információkat találunk a levéltári forrásokban és szakirodalomban. Bodó Aladár, az intézet későbbi jegyzője⁶⁷ 1847-re datálta az alapítást, más kortársak 1848-ról szóltak, amit Halász Imre történeti munkájában 1846-ra módosított.⁶⁸ Az intézet pecsétjén viszont

⁵⁹ MNL BaML IV.152.b. 2649/1850. Kata Ferenc folyamodása Auguszt Antal kerületi főispánhoz, 1850. július 5.

⁶⁰ MNL BaML IV.152.b. 5715/1850. Jelentés Kata Ferenc ügyvezetői kinevezéséről, 1850. október 2.

⁶¹ MNL BaML IV.152.b. 272/1853. Szokoly Pál jelentése, 1853. január 9.

⁶² MNL BaML IV.152.b. 272/1853. Szokoly Pál jelentése, 1853. január 9.

⁶³ Ódor 1986: 156.

⁶⁴ MNL BaML IV.1.a. 167/1790. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1790. április 6.

⁶⁵ MNL OL W 202-A5561-0809. Anyakönyvek, Pécsi egyházmegye, Lőcs, római katolikus, vegyes, 1827–1867; MNL BaML IV.1.a. 2266/1828. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1828. október 30.

⁶⁶ MNL BaML IV.1.h. 14. Balogh 2. 2244/1829. Balogh József végrendelete. 1822. május 12.

⁶⁷ MNL BaML X.103. Jegyzőkönyv a Baranyavármegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái Nyugdíjintézete választmányának 1911. évi december hó 3. napján tartott üléséről.

⁶⁸ Halász 2017: 81.

ugyancsak az 1847-es évszám szerepel. Annyi biztos, hogy az intézet előzményei visszanyúlhatnak egészen 1845-ig.

Az 1845. május 21-én tartott közgyűlés alapvetően székhelyi Majláth (III.) György adminisztrátori hivatalba való ünnepélyes beiktatásáról szolt, s „ezen megyei öröm ünnepnek öregbítését és dicsőítését [...] egy jótékony czélnak életbe léptetésével is előmozdítandók” határozták el az intézet felállítását, amit a jelenlévők „köztetszéssel ’s általános megegyezéssel” fogadtak.⁶⁹ A később „ember-szeretetet tükröző”⁷⁰ indítványnak nevezett lépés, bár nem tekinthető példa nélkülinek az országban, általánosnak sem volt mondható: a baranyai nemesi közgyűlés Krassó, Torontál, Arad és Pozsega vármegyék példáját követte e lépéssel, egyúttal meg is kérték az említett vármegyéket, hogy küldjék el intézeteik alapszabályait.⁷¹ Krassó és Torontál el is küldte a kért szabályokat, melyeket alapul véve a közgyűlés kijelölt egy tíz főből álló választmányt⁷² a baranyai alapszabály kidolgozására.⁷³

A folyamatos sürgetések és halasztások ellenére a baranyai alapszabály csak 1847 elejére készült el, fogalmazványát a március 1-én tartott közgyűlésen mutatták be. Bár az ekkor elkészített szövegezés eddig nem került elő, a közgyűlési jegyzőkönyvek megőrizték az erre adott reakciókat, így lehetőségünk van rekonstruálni, miként gondolták el az intézet működését.⁷⁴ A nyugdíjazási rendszert három nyugdíjkategóriára osztották: az első kategóriában, a „6 év előtti nyugdíjazás” esetén a tisztviselő részére a fizetésének harmada, „6 éven túli 12 évekig” tartó szolgálat után a fizetése fele, míg „12 éven túl pedig az egész létszen megadandó”. Az özvegyek és árvák támogatása esetén a férj, illetve apa nyugdíjjárandóságának felét utalták ki. Mindezek mellett fenntartották annak lehetőségét, hogy az alaptőke „tetemesen növekedvén”, a nyugalmazandókra nézve kedvezőbb határozatokat hozhatnak. Az alapszabály külön tárgyalás alá vette azon hivatalnokokat, akik a vármegyei szolgálat után más (nem megyei) hivatalt vállaltak. Ebben az esetben az új hivatal elvállalásától kezdve a tisztviselő elveszítette jogosultságát a kiutalt vármegyei nyugdíj felvételére, ugyanakkor „ujjonni részesülhetésre folyamadási joga fennmarad” ha új munkahelyét később elhagyná.⁷⁵

A vármegyei közgyűlés által tett javaslatok alapján még módosították az alapszabály tervezetet, majd jóváhagyás végett a Helytartótanácsnak küldték. A Helytartótanács december 27-én kihirdetett válaszában voltaképpen elfogadta

⁶⁹ MNL BaML IV.1.a. 1719/1845. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1845. május 21.

⁷⁰ MNL BaML IV.1.a. 2124/1845. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1845. június 23.

⁷¹ MNL BaML IV.1.b. 1719/1845. Közgyűlési iratok, 1845. május 21. Az említett vármegyéken túl Verőcében is működött hasonló intézet.

⁷² Tagjai: Nunkovics Ignác táblabíró elnöklése mellett Daróczy Zsigmond kanonok, Döry László főadószedő, Strázsay János, Madarász (II.) József főjegyző, Szokoly Pál, Rihmer János főügyész, Goócs József főszámvevő, Raisz (I.) Dániel főszolgabíró és Szentiványi Dániel esküdt.

⁷³ MNL BaML IV.1.a. 2123 és 2124/1845. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1845. június 23.

⁷⁴ MNL BaML IV.1.a. 844b/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 1.

⁷⁵ MNL BaML IV.1.a. 844b/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 1.

az alapszabályt, mindazonáltal az intézet működtetését három komoly feltételhez kötötte. Elsőként, a tisztviselők fizetéséből levont összegekről a vármegyének kellett gondoskodnia oly mértékben, hogy a közszolgálat „hátramaradást ne szenvedjen”, s a vármegyei házipénztárra többletthez ne háruljon. Másodsor, a fizetésekből történő levonásokat csak addig engedélyezték, amíg az így befolyt összegből olyan tőke alakul, melynek kamatai elegendőek lesznek az illető részére megállapított nyugdíj fizetésére. Végezetül előírták, hogy az intézet működéséről évenként beszámolót küldjenek a Helytartótanácsnak.⁷⁶

Az intézet megalapításának előfeltétele volt a szükséges tőkealap összegyűjtése. A közgyűlés alapvetően három forrásból kívánta ezt biztosítani: elsőként lehetőséget adtak az adományozásra, másodsor előírták, hogy az intézetbe belépő valamennyi tisztviselő fizetésének egyhuszad részét fizesse be. Mivel az így befolyó összeg, előrejelzéseik szerint 15 000 pengőforint, nem tudta volna biztosítani a folyamatos és zavartalan működést, a finanszírozás harmadik oszlopként egy radikális lépésre is elszánták magukat. Kijelentették, hogy a megyei birtokosoknak és a vármegyében fekvő uradalmaknak („mellynek leginkább fekszik érdekében a tisztviselői karnak buzgó és erélyes eljárása”) is részt kell vállalniuk a terhekből. Ebből kifolyólag minden megyei birtokos és uradalom számára megállapították a befizetendő összeg mértékét, majd felszólították őket, hogy az 1847. május 25-én tartandó közgyűlésig küldjék el reakcióikat az összeg elfogadásával (vagy elutasításával) kapcsolatban. Előírták ugyanakkor, hogy „kiknek részéről mi sem fog nyilatkozttatni, mint bele egyezők fognak tekintetni”.⁷⁷

Az intézet alapító közgyűlését 1847. május 28. délután 5 órára – az aznapi vármegyei közgyűlés utáni időpontra – hívták össze a megye termébe.⁷⁸ Az „alapítók nagy gyűlésének” feladata a befizetésre kötelezettek lajstromának összeállítás volt.⁷⁹ A rájuk kirótt összegeket elfogadva azonnal befizetést ajánlottak fel a bakócai és a bikali uradalmak, a Bésán és a Répás nemzetség, a szabadszentkirályi nemesi község, a nagykozári birtokosok, Farkas József kanonok, Jeszenszky János, Cseh Eduárd, özvegy Czirer Antalné és báró özvegy Gervay Adolfné. Az így felajánlott 653 forint mellé valóságos óriásként társult a bellyei főhercegi uradalom vállalása, amely szintén elfogadta a számára előírt 2939 forint 44 krajcár befizetését.

A befizetésre tett ígéreték között nagyvonalú felajánlások is előfordultak. A dárdai uradalom például a kirótt 1160 forint 57 krajcárt kerekítve 1500 forintot, báró Bésán János a számára előírt 249 forint 5 krajcáron túl további 100

⁷⁶ MNL BaML IV.1.a. 4167/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. december 27.

⁷⁷ MNL BaML IV.1.a. 844b/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 1.

⁷⁸ MNL BaML IV.1.a. 1854/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 2. Az intézet vezetősége teljességgel összefonódott a vármegye vezetőségével: a nagygyűlés levezető elnöke Gaál Ferdinánd első alispán volt, a jegyzőkönyvet a vármegyei első aljegyző, Angyal Pál vezette, míg az intézet pénzügyeiért a főadószedő, Dőry László felelt. MNL BaML X.103. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének Iratai Közgyűlési jegyzőkönyvi kivonat, 1847. május 28.

⁷⁹ MNL BaML X.103. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének Iratai Közgyűlési jegyzőkönyvi kivonat, 1847. május 28.

forintot, Siskovics József 20 forint 99 krajcáron helyett kereken 100 forintot, Nunkovics Ignác a befizetendő 42 forint helyett 200 forintot ajánlott fel. A Hrabovszky nemzetség vállalta, hogy a számukra előírt 68 forintot kétszeresen fizetik be. Rajtuk kívül Majláth (III.) György főispáni helytartó „a megyétől fizetendő tiszteletdíjának 1/20 részét kegyesen felajánlani szíveskedett”.⁸⁰

Akadtak olyanok is, akik nem egyeztek bele a rájuk kirótt „adomány” befizetésébe. Így tett gróf Batthyány Iván, a bólyi és sellyei uradalmak ura, de a pécsváradi, a mágocsi és a vajszlói közalapítványi uradalmak is bevételeik „amugy is közcélokra lévén szánva”.⁸¹ A vármegyei közgyűlés „bízván magának az ügynek méltányosságában” a Kancelláriához fordult, hogy a közalapítványi kezelésű uradalmak bevételeit is felhasználhassák.⁸² A választ végül a Helytartótanáctól kapták meg, mely 1847. november 26-án kelt levelében az uradalmak pártjára állt, így a vármegyének „sajnos tudomásul szolgál”, hogy nincs lehetőség az általuk „kényszerített adakozásnak” beszédésére.⁸³ Az uradalmak mellett voltak olyan egyének és családok is, akik nem vállaltak anyagi teherközösséget az üggyel. A vármegye korábbi első alispánja (1836–1842), somberekai Sauska Keresztély és testvére például az ellenük folyó csődeljárásra⁸⁴ hivatkozva nem vállalták a befizetést. Özvegy Gaál Jánosné született Guzich Julianna ugyancsak kijelentette – közelebbi indoklás nélkül –, hogy „e célra mit sem fizet”.⁸⁵

Már az intézet alapszabálya is rögzítette, hogy a felajánlásokat nem szükséges azonnal, egy összegben és készpénzben befizetni; engedélyezték, hogy az adományozó az összeget magánál tartsa és annak kamatait fizesse be. Ez utóbbi módot választotta például a pécsi püspök és a katolikus egyház egyéb megyei uradalmi,⁸⁶ ahogy gróf Batthyány Gusztáv és Kázmér is.⁸⁷ Bár a felajánlott összegek az 1847. év végére elérték az előzetesen kitűzött célt (a 15 000 pengőforint értékű alaptőkét), s az intézet megkezdhetette működését. A felajánlásokat azonban kevés esetben követték konkrét befizetések: 1848. június 13-án mindössze „500. és néhány pengőforint” készpénz állt rendelkezésre.⁸⁸

A szabadságharc közeledte a nyugdíjintézet működésére is árnyékot vetett: már az 1848. május 26-án tartott bizottmányi ülésen előterjesztették, hogy „a veszéllyel fenyegetett köz haza javára” kölcsönként felajánlják az intézet tőkéjét. Az indítványt elfogadták – „szent célt, mellyre minden egyes hazafi közakarattal

⁸⁰ A felajánlásokat részletesen lásd: MNL BaML IV.1.a. 1823–1855/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 2.

⁸¹ MNL BaML IV.1.a. 1829/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 2.

⁸² MNL BaML IV.1.a. 1854/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 2.

⁸³ MNL BaML IV.1.a. 4174/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. december 27.

⁸⁴ A csődeljárás 1846-ban elkezdődött, és több évtizeden át húzódott. MNL BaML IV.252.a. 752/1863. elnöki iratok alatt (515/1863.) Sauska Keresztély csődpere.

⁸⁵ MNL BaML IV.1.a. 1831–1832/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 2.

⁸⁶ MNL BaML IV.1.a. 1826, 1834–1837/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 2.

⁸⁷ MNL BaML IV.1.a. 1855–1856/1847. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1847. március 2.

⁸⁸ MNL BaML X.103. Tettes ns Baranya Vármegyei 1848-ik évi Junius 13-án Pécsen tartott nyug-díj Intézet iránti választmányból.

és lelkesedéssel leendő hozzájárulásra méltán feltételezhetik” –, s az intézet pénztárában levő teljes összeget „a haza oltárára” felajánlották.⁸⁹ A rendelkezésre álló készpénz mellé a korábban adományt ígérők felszólítása után végül kerek 600 forintot adtak a hon védelemére.⁹⁰ Bár a szabadságharc leverése és a neoabszolutizmus berendezkedése nem szüntette meg a nyugdíjintézetet, az meglehetősen nehéz helyzetbe került: tőkéjének egy részét elveszítette, az alapítók egy része emigrációba kényszerült. Sőt, a soproni cs. kir. Helytartóság több esetben kísérletet tett az intézet vagyonának lefoglalására is, mondván az ország „politikai újdonszervezése következtében a megye volt Karai és Rendeinek attribúciói a cs. kir. közigazgatási orgánokra hárultak”.⁹¹ Végül 1858-ban a kormány szerv is elismerte, hogy a nyugdíjintézet magánalapítványként kezelendő, így a vármegyéknek nincs joguk a vagyon lefoglalására.⁹²

Bár az intézet 1856. március 28-án új alapszabályt alkotott,⁹³ működésében lényegi változás nem történt. Az intézeti vagyon alapját továbbra is önkéntes adományok képezték. Az intézet által folyósított nyugdíjra az 1847-től 1850. február 1-ig hivatalt betöltő, s az intézetbe adományt befizetett személyek, valamint hozzátartozóik életük végéig voltak jogosultak. Ezen keretek között az intézet 1912. március 26-áig (az utolsó hozzátartozó haláláig) zavartalanul működhetett.⁹⁴

HIVATALBAN MARADÁS ÉS NYUGDÍJKÉRVÉNYEK AZ 1850-ES ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

A szabadságharc bukása és a neoabszolutista állami berendezkedés magával hozta a vármegyei adminisztráció leépítését. 1849. október 24-én kihirdették „Magyarország ideiglenes közigazgatási rendzetét”,⁹⁵ aminek értelmében – 1790 után – a vármegye ismét elveszítette autonómiáját, és betagozódtott egy kerületeken alapuló közigazgatási rendszerbe. Az új rendszer következtében, míg 1848 decemberében

⁸⁹ MNL BaML IV.101.a. 786/1848. Bizottmányi jegyzőkönyv, 1848. május 26.

⁹⁰ MNL BaML X.103. Tettes ns Baranya Vármegyei 1848-ik évi Junius 13-án Pécssett tartott nyug-díj Intézet iránti választmányból.

⁹¹ MNL BaML IV.434.b. 14. A Baranyavármegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái nyugdíjintézetének segély- alapítványának alapítólevele.

⁹² MNL BaML X.103. 3/1859. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének Iratai Kögyűlési jegyzőkönyv, 1859. február 17.

⁹³ MNL BaML X.103. Csatolmány. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének Iratai, Kögyűlési jegyzőkönyv, 1856. március 28.

⁹⁴ 1912 márciusában az alapítók, illetve azok jogutódjainak elhunyna után az intézet jogi formában átalakult, ettől kezdve alapítványként, „Baranyavármegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái nyugdíjintézetének segélyalapítványa” néven működött tovább. Innentől kezdve az 1867. május 15-től 1886. július 1. napjáig szolgálatot teljesítő tisztviselők részesülhettek juttatásban. Az alapítólevelet lásd: MNL BaML IV.434.b. 14. A Baranyavármegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái nyugdíjintézetének segély- alapítványának alapítólevele.

⁹⁵ Szita 1981: 386.

még 52 tisztviselő irányította a vármegyét, ugyanazokat a feladatköröket 1850 februárjában mindössze 22 (!) hivatalnok látta el.⁹⁶ Vizsgálatunk szempontjából a legnagyobb „csapást” minden bizonnyal a legkevesebb presztízzsel és fizetéssel járó, ugyanakkor legnagyobb számú, illetve legkönnyebben elnyerhető hivatalok, a járási esküdti tisztségek eltörlése jelentette.

A szabadságharc alatt felduzzasztott vármegyei tisztviselői kar kiváló lehetőséget nyújtott bármely, az adminisztrációhoz értő és a forradalmi rendszert elfogadni hajlandó megyei nemesnek ahhoz, hogy a vármegyei közigazgatásban helyezkedjen el, s ezzel megélhetést biztosítson magának. A politikai változással és a lehetőségek drasztikus szűkülésével azonban egy új, Baranyában 1786 óta⁹⁷ nem látott tendencia alakult ki: versenyhelyzet az új hivatalok betöltéséért.

Az új helyzet a konkurenciaharc mellett életre keltett egy másik jelenséget is: Pap Józsefet idézve az új baranyai „megyehatóság jelentős mértékben számíthatott a hivatalokban jövendő állás reményében fizetés nélkül dolgozó hivatalnokokra is”.⁹⁸ Ez önmagában nem volt újdonság Baranyában,⁹⁹ a változás sokkal inkább a folyamat elterjedtségében mutatkozott meg: amíg a megelőző évtizedekben egy-egy, mondhatni kuriózumnak számító esetet találunk, addig az 1850-es években egyre gyakoribbá vált a fizetés nélküli munkavállalás. Mindezek után talán kevés magyarázatra szorul az a megállapítás, miszerint az 1850-ben felállított új, 22 fős tisztikar 86%-a a korábbi rendszerben is szolgálatot teljesített, a hét központi hivatalból négy személy (57%), míg a járási hivatalviselők közül mindenki viselt tisztséget a szabadságharc időszaka alatt is. Mindebből arra is következtethetünk, hogy akik az emigráció helyett helyben maradtak, kényszerhelyzetbe kerültek. Nyugdíjazásuk kérvényezése, vagyis a közelettől való látványos visszavonulásuk mondhatni „állami pénzen” elérhetetlen opciónak tűnhetett. Ehelyett, életkoruktól függetlenül, inkább igyekeztek megnyerni az új berendezkedés szimpátiáját, s ezáltal megtartani vagy újra elnyerni megélhetést jelentő hivatalaikat.¹⁰⁰

Ilyen körülmények között a nyugdíjintézethez az első kérvények nem is volt hivatalviselőktől, hanem olyan hozzátartozóktól, főképp özvegyektől származtak, akik az új közigazgatás első éveiben veszítették el férjeiket. Közülük elsőként Nagy Anna, az 1850 februárjában elbocsájtott, májusban pedig elhunyt Szentiványi Dániel (1795–1850) megyei esküdt özvegye kért segítséget. A nyugdíjintézet

⁹⁶ Szita 1985: 52.

⁹⁷ II. József korában ugyanilyen trend figyelhető meg, amikor a korábban rendszeresített 33 hivatalnok helyett a józsefi adminisztráció mindössze 17 tisztviselőt alkalmazott. MNL BaML IV.2.b. 1307/1787. Baranya Vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai, 1787. augusztus 28.

⁹⁸ Nagy–Márfi–Ódor 1996: 89; Pap 2003: 193. A neoabszolutizmus hivatalviselőihez lásd: Deák 2015.

⁹⁹ Példa erre egy 1811-ben bekövetkezett eset, amikor a főjegyző beszámolója szerint egy nap egyszerűen „megjelent egy Szilágyi nevű ifjú”, aki bármiféle utasítás nélkül, ingyen kezdett el dolgozni a kancellárián. MNL BaML IV.1.a. 926/1811. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1811. május 27.

¹⁰⁰ Még a szabadságharc alatt főjegyzői funkciókat betöltő, egyben országgyűlési képviselő Madarász (II.) József is kérvényezte, hogy ismét alkalmazásba vegyék. Szita 1981: 390.

határozata szerint évi 25 forintnyi nyugdíjilletékre lett jogosult.¹⁰¹ Auserer Karolina, néhai Gayer János (1802–1849) szentlőrinci szolgabíró özvegye, meglehetősen kényes helyzetében (férje a császári csapatok elleni küzdelemben vesztette életét)¹⁰² Eckstein Rudolf cs. kir. kormánybiztoshoz és megyei főnökhöz fordult segítségért, viszont a neki megállapított 33 forint 20 krajcáros (övegyi) „nyugdíj” folyósítását már szintén a nyugdíjintézet végezte.¹⁰³ Hasonlóan jártak el született Grabarich Tekla, az 1848 januárjában elhunyt baranyai alispán, Gaál Ferdinánd (1810–1848) özvegyének ügyében, aki szintén a megyefőnökhöz fordult, ám juttatásait a nyugdíjintézet folyósította.¹⁰⁴

Az első övegyi nyugdíjkérelem, mely már célirányosan a nyugdíjintézethez érkezett, Nagyajtay József (1788–1851) kapcsán merült fel. Nagyajtay maga is az időskorig tartó hivatalviselés példáját mutatta: 1808-tól kezdve a közszolgálat terhét „folytonos s szakadatlan 40 éveken felül” viselte.¹⁰⁵ Katonai biztosi állásából 1850-ben, 62 évesen bocsájtották el,¹⁰⁶ így „agg napjaira egyéb, mint megfosztva hivatalától csekély szerzeményéből két nevetlen gyermekeivel élni” volt kénytelen.¹⁰⁷ Özvegye számára a nyugdíjintézet végül 16 forint 40 krajcárnyi támogatást ítélt meg.¹⁰⁸

A NEOABSZOLUTIZMUS ELŐTTI TISZTIKAROK ELSŐ „ÁLLAMI NYUGDÍJASAI”

Kutatásunk egyik legösszetettebb esete Bajzáth János, aki 1848 előtt is viselt hivatalt, a szabadságharc ideje alatt is hivatalban maradt, s végül a baranyai tisztviselők egyik első állami „nyugdíjasává” vált. Az 1772 körül született¹⁰⁹ Bajzáth

¹⁰¹ MNL BaML X.103. Szentiványi Dániel – Özvegy Szentiványi Dánielné levele a Baranya megyei tisztviselők nyugdíjigylet választmányához (1850).

¹⁰² Náray János szerint 1849. június 10-én Túronyban, ittas állapotban tűzharcba keveredett a kiküldött császári csapatokkal, s a harcban életét vesztette. Bezerédy 1973: 190. Ennek némileg ellentmond Hermann Róbert, aki szerint Gayer túlélte az ütközetet, és azután jelentkezett Stokuca őrnagnál, aki úgy vélte, „három állomásnyira Szentlőrinctől Geyernek [sic!] semmi keresnivalója nem volt Túronynál, ezért őt is agyonlövette”. Hermann 2007: 170.

¹⁰³ MNL BaML X.103. Gayer János – Özvegy Gayer Jánosné született Auserer Karolina Eckstein Rudolf cs. kir. kormánybiztos és megyei főnöknek (1850. október 31.)

¹⁰⁴ MNL BaML X.103. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének Iratai. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1851. május 7. 5. pont.

¹⁰⁵ MNL BaVL X.103. Nagyajtay József – Özv. Nagyajtay Rozália folyamodványa Siskovics József a Baranya megyei tisztviselők nyugdíjigylet elnökéhez. Mohács, 1851. szeptember 3.

¹⁰⁶ Az 1850. februári fizetését még kézhez kapta: MNL BaML IV.6.d. 77. kötet 1849/50. kiadások 24. Adószedői számadások.

¹⁰⁷ MNL BaML X.103. Nagyajtay József – Özv. Nagyajtay Rozália folyamodványa Siskovics József a Baranya megyei tisztviselők nyugdíjigylet elnökéhez (Mohács, 1851. szeptember 3.)

¹⁰⁸ MNL BaML X.103. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének Iratai (Közgyűlési jegyzőkönyv, 1851. december 2.) 5. pont.

¹⁰⁹ 1800-ban kötött házasságakor 28 évesnek jelezték az anyakönyvek: MNL OL W 202-A4814-0621. Anyakönyvek, Pécsi egyházmegye, Pécs-belvárosi, római katolikus, házassági, 1787–1840.

anyagi helyzetét tekintve a baranyai tisztikar egyik leghátrányosabb adottságokkal bíró csoportjába tartozott: nemcsak, hogy birtoktalan nemesként élt, de az 1810-ben felvett nemesi katalógus jobbágytelken élő nemesként tartotta számon.¹¹⁰ Hivatali karrierje fiatalon, 20 évesen kezdődött: felsőoktatási tanulmányai után a főispán írnokká nevezte ki,¹¹¹ majd 1798-ban a tisztikar tagjává vált, amikor ugyancsak főispáni kinevezéssel a hegyháti járás esküdtje lett.¹¹² Működésével valószínűleg elégedettek lehettek felettesei, hiszen a tisztújításokon sorra megerősítették hivatalát, az előrelépéssel azonban hiába próbálkozott.¹¹³ 1814-ben némi javulás következett be anyagi helyzetében, saját kérésére áthelyezték a baranyavári járásba,¹¹⁴ majd 1829-ben esküdti állása mellé katonai biztossá is kinevezték,¹¹⁵ amivel gyakorlatilag megduplázza éves bevételét. Vagyoni helyzetének javulását jelezte, hogy az 1832-es tisztújításon önként mondott le az esküdti hivatalról, tehát már megengedhette magának egyik bevételi forrása elhagyását,¹¹⁶ majd 1846-ban Pécssett házat tudott venni.¹¹⁷ Bajzáth megtartotta biztosi hivatalát a szabadságharc idején, egészen az új berendezkedésig: az 1850. februári fizetését még kézhez kapta,¹¹⁸ az újonnan felálló tisztikar tervezésekor viszont már „nyugalom-díjjás” hivatalnokként tartották számon az ekkor megközelítőleg 78 éves tisztviselőt.¹¹⁹ Jövedelmeivel minden bizonnyal nem volt megelégedve, hiszen 1853-ban „nyugdijkiegészítésért” folyamodott, arra hivatkozva, hogy karrierje során két hivatalt viselt egyszerre.¹²⁰ A vármegye ugyanakkor nem fogadta el érvelését, mert a két hivatalt „mindössze” három éven át viselte párhuzamosan.

A neoabszolutista berendezkedés stabilizálódása és a vármegyei hivatalnokok státuszának megváltozása új fejleményként magával hozta az állami nyugdíj igénylésének lehetőségét. Ez azonban feltételeit tekintve szigorúbb szabályozás alá esett, mint a baranyai nyugdíjintézet rendszere. Az állami nyugdíjnál a minimálisan meghatározott szolgálati idő tíz év volt, s „[a]z a tisztviselő, aki önkényesen elhagyta szolgálati helyét, érdemtelenné vált [az] öregkori ellátásra”.¹²¹

¹¹⁰ Ódor 1986: 157. A „jobbágytelken ülő” nemesek adóztatásának kérdése a 19. század első felében komoly vitátémát jelentett. Bár az 1805. évi I. tvc. 17. §-a „örökre mentesítette” az armális nemeseket az 1723. évi VI. törvénycikkből előírt adóterhek fizetése alól, az 1836. évi XI. tvc. ismét adózás alá vonta őket. Esetünkben Bajzáth éppen az 1805–1836 közötti, tehát adómentes időszakban élt jobbágytelken.

¹¹¹ MNL BaML IV.1.a. 50/1792. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1792. január 4.

¹¹² MNL BaML IV.1.a. 813/1798. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1798. július 21.

¹¹³ MNL BaML IV.1.a. 946/1803., 2146.1/2/1810. és 1017/1813. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1803. június 13., 1810. szeptember 12., 1813. május 20.

¹¹⁴ MNL BaML IV.1.a. 135/1814. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1814. január 18.

¹¹⁵ MNL BaML IV.1.a. 165/1829. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1829. január 13.

¹¹⁶ MNL BaML IV.1.a. 1002/1832. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1832. május 7–9.

¹¹⁷ Madas 1985: 433.

¹¹⁸ MNL BaML IV.6.d. 77. kötet 1849/50. Kiadások 24. Adószedői számadások

¹¹⁹ MNL BaML IV.103. Kimutatás a Baranya Megye összes cs. kir. Közigazgatási Tisztviselőinek, úgy hivatal-szolgáinak az 1850/51-ik évre járandó fizetésük és egyéb általányokról.

¹²⁰ MNL BaML IV.152.b. 9586/1853. Értesítés Baranyamegye cs. kir. főnöki hivatalának, 1853. december 11.

¹²¹ Somogyi 2012: 521.

(Erre hivatkozva utasították el a megözvegyült Korchmáros Julianna kérvényét, mert néhai férje, Kisfaludy (II.) Károly nem szolgált kellő ideig 40 évesen bekövetkezett hirtelen halála előtt.)¹²² Akkor is érdemtelenné vált a nyugdíj felvételére egy korábbi megyei tisztviselő, ha megtagadta az új hivatalra való kinevezés elfogadását.¹²³ Ez történt Kisfaludy (II.) Istvánnal (1827–1884), akinek karrierje 1848 októberében indult, és a neoabszolutizmus évei alatt is folytatódott,¹²⁴ ám amikor 1861 decemberében nem kívánta elvállalni a kinevezését, fegyelmi eljárás kezdődött ellene. A fegyelmi bizottság alig egy évvel később, „mind [...] illetményére, mind bárminemű végkielégítésre vagy nyugdíjazásra” vonatkozó igényeit megszüntnek nyilvánította.¹²⁵

A hivatalban maradt tisztviselők között több olyan esettel is találkozhatunk, akik problémamentesen, a szolgálati idő lejárta után a megállapított nyugdíjjal vonultak vissza. Erre volt példa Koncsek Ferdinánd főlevéltárnok,¹²⁶ Balaskó Imre és Förster Béla főszolgabírók,¹²⁷ Kisfaludy Pál szolgabíró,¹²⁸ vagy az özvegyek esetén Horváth Emília, Horváth János másodalispán özvegye.¹²⁹

A nyugdíjazási rendszer optimális működése mellett azonban legalább ennyi példát találhatunk arra is, amikor a megállapított nyugdíjösszeg nem volt elegendő a mindennapi megélhetésre. Ilyen körülmények között vonult vissza Verle István (1824–1905), aki 1866-ban kérte nyugdíjaztatását a tisztikarból,¹³⁰ ám a megállapított 180 forintos nyugdíja (a *Pécsi Napló* korabeli tudósítása szerint) „sok [volt] az éhenhaláshoz, de biz édes kevés a megélhetéshez”.¹³¹

Még nála is rosszabb anyagi körülmények közé került Nagy Ferdinánd (1816–1892) korábbi alszolgabíró, aki 1880-ban, 64 évesen írt levele szerint „minden kenyérkereset nélkül, a legnagyobb ínséggel küzdve” élte időskori éveit, s jövedelemkiegészítésként ideiglenes díjnokként kellett állást vállalnia a vármegyénél, napi 80 krajcár fizetésért. Mint írja, jövedelmeiből az 1880-as években „valamire meglelni, de megélni sem lehet”.¹³² Nagy Ferdinánd élete végén

¹²² Az ügy ellentmondását az adta, hogy Kisfaludy 1859-ben „gyógyíthatatlan betegeskedése” okán királyi engedéllyel vonult nyugdíjba. MNL BaML IV.252.a. 1529/1863. alatt 1303/1863. Özvegy Kisfaludy Károlyné nyugdíj vagy segélypénz nyeresé végett beadott folyamodványa, 1863. november 4.

¹²³ Somogyi 2012: 521; Deák 2015: 1153.

¹²⁴ Szita 1985: 57.

¹²⁵ MNL BaML IV.252.a. 1143/1862. elnöki iratok alatt 137/1862.

¹²⁶ MNL BaML IV.255.a. 666/1869. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1869. május 5.

¹²⁷ MNL BaML IV.252.a. 88/1867. elnöki iratok alatt (1240/1865. eln. ir.) Förster Béla nyugalmaztatásérti folyamodványa (1865. november 25.); MNL BaML IV.252.a. 88/1867. elnöki iratok alatt (1251/1865. eln. ir.) Balaskó Imre nyugdíjazási kérvénye. 1865. november 27.

¹²⁸ MNL BaML IV.252.a. 842/1863. Kisfaludy Pál nyugdíjazásának ügye.

¹²⁹ MNL BaML IV.252.a. 306/1864. Felsőbögácsói Horváth János táblázatos kimutatása.

¹³⁰ MNL BaML IV.252.a. 364/1866. elnöki iratok alatt (132/1866. eln. ir.) Verle István levele, és minősítvényi táblázata.

¹³¹ *Pécsi Napló*, 1898. június 15. (7.) 135. 6.

¹³² MNL BaML X.103. Nagy Nándor – Nagy Nándor pécsi lakos levele Majláth Györgyhöz a baranyamegyei nyugdíjintézet elnökéhez. Pécs, 1880. március 28.

ugyanúgy a pécsi szegények házában hunyt el,¹³³ mint Kisfaludy Antal néhai alszolgabíró özvegye.¹³⁴ Olyan esetek is előfordultak, amikor a hivatalnok vagy családtagja temetési költségeit sem tudták kifizetni.¹³⁵

* * *

A tanulmányban egyéni életutakat használtunk fel esettanulmányokként, hogy rávilágítsunk az érintettek viszonyaira, lehetőségeire. Összefoglalóan elmondható, hogy a vármegyei hivatalviselés Baranyában sokak számára gazdasági kényszer volt, aminek oka a baranyai birtokstruktúrában keresendő. Bár a Baranya vármegyei hivatalviselést alapvetően a birtokok hiányából fakadó gazdasági kényszer határozta meg, ez nem jelentett akadályt abban, hogy némely tehetségesebb hivatalvállaló javítson anyagi helyzetén, mint például Nagy Imre vagy Bajzáth János. Balogh József életútja arra mutatott rá, hogy az évtizedeken át tartó tisztviselés és a kényszer hatására 80 éves korban is aktív hivatalvállalás sem volt garancia az anyagi biztonságra.

Láthattuk, hogy a korszakban viszonylag rugalmasan álltak az agg korba lépés időpontjának kérdéséhez. A birtokkal rendelkező nemesek esetén ez akár 40–50 éves korukban bekövetkezhetett, míg a birtoktalanok inkább 60–70 évesen érezték úgy, hogy idős korukra hivatkozva lemondhatnak hivatalukról. Olyan esetek is előfordultak ugyanakkor, amikor a hivatalnok 65–70 évesen vagy még idősebb korban vállalt hivatal, s vett részt aktívan a vármegye működtetésében.

Az idősödő hivatalnokok, özvegyeik és árváik ellátását biztosító szociális háló kiépítésének első lépése volt a „Baranyavármegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái Nyugdíjintézetének” megalapítása, amely az alapszabály lassú elkészülése és a szabadságharc eseményei miatt csak az 1850-es évektől tudta betölteni feladatát. Az intézet érzékenyebb szemléletet képviselt az állami nyugdíjrendszernél, például önként lemondott hivatalnokoknak is biztosított ellátást, és lehetőséget adott a nyugdíj „felfüggesztésére” új hivatal vállalása esetén. Bár a két rendszer párhuzamosan működött, még együttesen sem tudtak teljes körű szociális

¹³³ MNL BaML X.103. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének Iratai. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1892. május 22.

¹³⁴ Kisfaludy Antal (1816–1859) halála után özvegye komoly anyagi gondokkal küzdött: Vrancsics Julianna levele szerint „noha szegénységben a legnagyobb nyomorral küzdöttem, a Tettes Nagyságos vármegyének nem akartam terhére lenni, mert 12 év óta majd kéxi [sic!] munka, majd terhes szolgálattal szerzem még az élet fenntartásárai szükségleteket. [...] vagy szerencsém megnyerni Méltóságos Bizottmány kegyét, vagy a koldusbotot”. MNL BaML X.103. Kisfaludy Antal – Kisfaludy Antalné özvegy született Vrancsits Júlia pécsi lakos kérvénye a Baranyamegyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái nyugdíjintézetének bizottmányi elnökéhez. Pécs, 1872. október 6.

¹³⁵ Például Szemelits Ferenc (1823–1877) özvegye, Ocskay Sarolta, aki a pécsi szegényházban halt meg, a család pedig még a temetés költségeit sem tudta fedezni. MNL BaML X.103. Szemelics Ferenc – Ocskay Irén pécsi lakos kérelme a Baranya megyei tisztviselők nyugdíjigylet választmányához (dátum nélküli). Ugyanígy Verle István: MNL BaML X.103. Verle István – özv. Verle Istvánné kérelme a Baranya megyei volt tisztviselők, ezek özvegyei és árvái nyugdíjintézet igazgatójához. Pécs, 1910. december 6.

biztonságot nyújtani, ami az 1860-as évektől érzékelhető problémákhoz vezetett. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a vármegyei hivatalviselés és az ahhoz kapcsolódó szociális ellátás – legyen az akár állami, akár megyei kezdeményezés – alapvető társadalmi és gazdasági problémák kezelésére tett kísérletként működött, azonban a korszak kihívásai között csak részben tudott megoldást nyújtani a tisztviselők és családjaik számára.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

W 202. MNL OL A mikrofilmár A sorozatáról készült digitális másolatok.

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaML)

IV.1.a. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1698–1847).

IV.1.b. Közgyűlési iratok (1708–1847).

IV.1.h. Nemesi családok és nemesi községek iratai (1695–1912).

IV.1.q. Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek, iratok (1732–1851).

IV.2.b. Baranya Vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai, Iratok (1786–1789).

IV.6.d. Adószedői számadások (1705–1850).

IV.101.a. Baranya Vármegye Bizottmányának iratai, Jegyzőkönyv (1848).

IV.103. Baranya vármegye alispánjának és cs. kir. kormánybiztosának iratai (1849–1850).

IV.152.b. Megyefőnöki általános iratok (1850–1861).

IV.252.a. Elnöki iratok (1861–1867).

IV.255.a. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1867–1871).

IV.434.b. Alapítványi alapítólevelek (1868–1949).

X.103. Baranya Vármegyei Tisztviselők Nyugdíjintézetének iratai (1847–1912).

Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Wien
(ÖStA HHStA KA)

StR 14-1845 Staatsratsakten (1845) 14-1845 Akten Zl. 2500–2699.

Illéssy János (össz.) 1902: *Az 1754/55. évi országos nemesi összeírás*. Budapest.

Jelenkor, 1842.

Nemzeti Kalendárium, 1858.

Pécsi Napló, 1898.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Angyal Pál 1913: Baranyavármegye 1787-től 1790. február 25-éig. *Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője* (6) 2. 71–78.
- Bezerédy Győző 1973: Náray János: Pécsi Krónika (1848-1849). In: Szita László (szerk.): *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve*. Pécs, 179–210.
- Borsy Judit 2005: Baranyai uradalmak a XVIII–XX. században. *Honismeret* (33.) 3. 89–95.
- Deák Ágnes 2015: A „Bach-Zichi huszár”-ok. Hivatalvállalás a Schmerling-provizórium idején. *Századok* (149.) 5. 1135–1162.
- Dombóvári Ádám 2011: *Megyei választások és szabályozásuk 1830–1844*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Ember Győző 1946: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig. Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1*. Budapest.
- Fallenbüchl Zoltán 2003: A nyugdíj – a kegytől a jogig, 1600–1790. *Korall* (4.) 11–12. 30–46.
- Fónagy Zoltán 2013: *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Adattár I–II*. Budapest.
- Glósz József 2014: *A rendiség alkonya. Válogatott tanulmányok*. Szekszárd.
- H. Pálffy Ilona 1933: Baranya megye 100 holdnál nagyobb birtokai és birtokosai a XVIII. századtól napjainkig. *Magyar Statisztikai Szemle* (9.) 12. 972–988.
- Halász Imre 2017: Adatok a dél-dunántúli közigazgatás és egyletek neoabszolutizmus kori történetéhez. In: Polgár Tamás (szerk.): *A forradalom vonzásában. Tanulmányok Szántó László tiszteletére*. Kaposvár, 63–96.
- Hermann Róbert 2007: Turonyi és pécsi vértanúk. In: Hermann Róbert (szerk.): *Vértanúk könyve: A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai: 1848–1854*. Budapest, 169–171.
- Kaposi Zoltán 2019: *Uradalmak, földbirtokosok és birtokforgalom a Dél-Dunántúlon a 19. században*. (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 14.) Budapest.
- Kovács Dániel László 2024: Lehet-e definiálni a vármegyei elitet a 18–19. század fordulóján? Fogalmi és módszertani problémák. In: Pintér Tamás – Rab Virág (szerk.): *Grastyán Füzetek 3*. Pécs, 21–36.
- Madas József 1985: *A pécsi Budai Külváros telkei, házai és utcái – Adatgyűjtemény I. Ágoston tér – Katalin utca*. Pécs.
- Márfi Attila 1986: Baranya vármegye egyesületei (1867–1914). I. rész. In: Szita László (szerk.): *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985–1986*. Pécs, 193–214.
- Molnár András (bev. és s. a. r.) 1995: *Deák Ferenc ügyészi iratai 1824–1831*. Zalaegerszeg.
- Molnár András (szerk.) 2000: *Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalai Gyűjtemény 50*. Zalaegerszeg.
- Molnár András 2003: *A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet évei 1803–1833*. (Millenniumi magyar történelem – Életrajzok). Budapest.
- Nagy Imre Gábor – Márfi Attila – Ódor Imre 1996: *Baranya megye évszázadai (1000–1918)*. (Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 3). Pécs.

- Nagy Imre Gábor 2007: Baranya vármegye főispánjai (1688–1950). In: Nagy Imre Gábor (szerk.): *A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 2006–2007. A Pécsi Székeskáptalan pecséthasználata (1700–1845)*. (Baranyai történelmi közlemények 2.) Pécs, 81–160.
- Ódor Imre 1986: Baranya nemesi társadalma a francia háborúk korában. In: Szita László (szerk.): *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985–1986*. Pécs, 133–169.
- Pajkossy Gábor 1998: *Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien Kabinettsarchiv: Magyar Országos Levéltár, Filmtár: A Staatskonferenz (Konferenz, Ministerialkonferenz) magyar vonatkozású iratai: (A-, B-, S-sorozat): 1809–1848: Repertórium*. (A Magyar Országos Levéltár segédletei 2.) Budapest.
- Pap József 2001: *Magyarország vármegyei tisztikara a reformkor végétől a kiegyezésig. II. kötet. Vármegyei tisztikarok listás és táblás kimutatása*. (PhD-disszertáció.) Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Somogyi Éva 2012: A nyugdíj. (Az Osztrák-Magyar Monarchia közös minisztériumaiban szolgáló magyar tisztviselők nyugdíja). In: Baráth Magdolna – Molnár Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Budapest – Győr, 515–524.
- Szijártó M. István 2005: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792*. Budapest.
- Szilágyi Adrienn 2016: Egy 19. század eleji megye multipozicionális nemesi elitje. Módszertani kísérlet egy lokális nemesi elitcsoport körülhatárolására Békés megyében. In: Pap József – Tóth Árpád (szerk.): *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon*. Budapest, 335–356.
- Szita János 1974: Tolna vármegye költségvetési gazdálkodása a dualizmus első éveiben (1867–1870). In: K. Balog János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből 5*. Szekszárd, 319–351.
- Szita János 1981: Baranya megye közigazgatása a neoabszolutizmus idején I. rész. In: Szita László (szerk.): *A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 1980. Baranyai helytörténetírás*. Pécs, 383–424.
- Szita János 1985: Baranya megye közigazgatása a neoabszolutizmus idején II. rész. In: Szita László (szerk.): *A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 1983–1984. Baranyai helytörténetírás*. Pécs, 43–73.